

Torsdag med THORS

Hbl 18.6.81

FRÅN SJE-LJUD TILL ÄLGGRÄS språkvandrar vi i dag med prof. Thors och passerar på vägen ett antal vanliga "pappersord".

Också under sommar-månaderna och semestern i Oravais ställer professorn sin sakkunskap till Hbl-läsarnas förfogande, och ni kan alltså med förtröstan skriva ner era spösmål och sända dem till redaktionen (Mannerheimvägen 18, 00100 Helsingfors 10) så vidarebefordrar vi dem till adressaten.

En fråga som ställdes för rätt länge sedan har legat obesvarad, delvis därför att den gjord och gör mig lite förbryllad. Den frågande säger så: "Ord med sche-ljud vill få tje-. Man hör rätt ofta t.ex. "tjårgård" för skårgård. Vi är många som inte kan vänja oss vid det, och missförstånd kan uppstå. Det händer att man i någon tidning blandar på sju och tjugo."

Visst är det sant att rikssvenskar kan missuppfatta finlandssvenskt sje-ljud och tycka, att det låter som ett tje-ljud, men det har en annan bakgrund: först och främst uttalas "tje-ljudet" vanligen i Sverige utan t-förslaget. Men frågeställaren är finlandssvensk, så situationen bör vara en annan för hans del. Jag har vuxit upp inte så långt från frågeställarens hemort, men tycker inte att sje-ljudet låter väsentligt olika i skilda delar av det svenska Finland. Det är klart, att man får akta sig (inte minst framför en mikrofon), att låta någonting som liknar ett t-ljud "smyga sig in", när man säger ett sje-ljud.

Det var nyligen tal om saklista, och jag skrev att det är en översättning av finskans *asialista*. En brevskrivare med många nordiska kontakter påpekar något som jag kanske själv borde ha nämnt, nämligen att norskan har ordet *sakliste*; den norska ordbok (Riksmålsordboken) som står på mitt bord ger betydelsen "liste over saker som skall behand-

les på ett møte", m.a.o. det svarar helt mot vårt föredragningslista. Det kan gott hända att insändaren har rätt, när han säger att man i nordiska sammanhang kan bruka det norska ordet.

Annars märks det i nutiden ofta, att svenskan påverkar grannspråken, särskilt norskan (ett typiskt fall är det norska *kjendis*, som bara till stavningen skiljer sig från ursprunget, vårt *kändis*).

Samme frågeställare påpekar att orden *uttalande* och *yttrande* förväxlas, och jag vill i det sammanhanget nämna ett tredje ord: *utlåtande*.

Det är närmast *uttalande* som brukas i fall, där *yttrande* vore på sin plats. *Yttrande* kan (liksom *uttalande*) brukas om det som en enskild person säger: riksdagsman X. sade i sitt yttrande..., men det brukas också om det som en institution säger i officiella sammanhang "ett yttrande från regeringshåll". *Utlåtande* är ett officiellt, inbegärnt uttalande, t.ex. "Sakkunniga har avgett sitt utlåtande i saken" (*sakkunnigutlåtande* är en stående term, särskilt i akademiska sammanhang).

Från dessa "pappersord" kommer jag med följande fråga in på ett naturärende. Det frågas: "Namnet *älgräs* på den välkända växten låter märkligt. Vad har älgar att göra med den?"

Det har också hänt mig att jag någon gång har känt samma undran. *Älgräset* (*Spiraea ulmaria*) är en allbekant växt med vita blommor, som brukar finnas i skogsbryn, ofta nog på ganska fuktiga platser. Ordets härledning utreddes för tio år sedan av den främste kännaren av svenska växtnamn, professor Sigurd Fries i Umeå. Han härleder ordet ur ett *älegräs*; *äle* är fornsvenska "aldunge, alträ" Linné räknade i sin *Flora suecica* (1755) upp en mängd namn på växten, bland dem *ahleskogsgräs* från Österbotten.

Allt talar för att Fries härledning är riktig. *Älgräsets* namn anknyter till en av dess typiska växtplatser.

Carl-Eric Thors

Torsdag med THORS

Hbl 25.6.81

UFO är ett objekt av okänt ursprung, men nu får vi åtminstone klart besked om dess genus och pluralisform: vi ser alltså en ufo eller många ufor (oberoende av om vi sedan blir trodda eller inte...)

Och vad är en DRAGARE? En oxe eller en åsna kanske — men den aktiva person som på finska kallas "vetäjä" bör vi inte kalla dragare utan ledare, påpekar prof. Thors också i dagens språktext.

En insändare har ställt ett antal frågor. Först en som gäller rättskrivning: "Vilken stavning är lämpligast, *jenka* eller *jenka*?"

Utan tvekan svarar jag: *jenka*. Denna stavning är också den enda som Akademiens ordlista tar upp för ordet. (I svensk stavning brukar man *nk*, inte *nck*, annat än i släktnamn som Rancken. En stavning *nkk* är helt osvensk).

Samma frågande vill också ha besked om uttalet av orden *pasha* och *yoghurt*.

Bakom stavningen *pasha* döljer sig säkert namnet på ett slags påskgott, inte ordet *pascha* "turkisk ämbetsman". Namnet på påskläckerheten, som f.ö. är en rätt av östligt ursprung och torde vara välkänd i de större städerna i södra Finland, uttalas enligt min erfarenhet med tonvikt på slutstavelsen, alltså "pas-hå". Ordet skiljer sig alltså i uttalet från det turkiska *pascha*, som har tonvikt på första stavelsen ("päscha").

Också *yoghurt* är en österländsk rätt och dess namn är orientalistiskt,

men torde ha kommit in via engelskan. Jag föredrar ett uttal som rätt nära ansluter sig till stavningen, nämligen "jågurt"; den uttalsform som nämns i Akademiens ordlista, "jåggört", är tydligen engelsk påverkad. Hos oss hör man ofta uttalet "jugurt", men den förefaller mig inte helt korrekt.

Det frågas vidare, hur orden *ufo* och *tussilago* lyder i pluralis.

Ufo, en kombination av begynnelsebokstäverna i *unidentified flying object* "icke-identifierat flygande föremål", har blivit en vanlig beteckning för föremål av okänt ursprung, som man sett eller tyckt sig se. För mig har ordet *den-genus*, alltså en *ufo*, och pluralisformen lyder *ufor*.

Det är inte ovanligt att *ufo* får det långivande språkets, alltså engelskans, pluralform *ufos* också i svenskan. Denna form är dock inte lämplig i svenskan, bl.a. därför att vi rätt ofta behöver den bestämda pluralformen (t.ex. "de gåtfulla uforna"); en sådan kan inte bildas till *ufos*.

Tussilago är det latinska namnet, ofta använt också i svenskan, på en känd växt som blommar tidigt på våren; de gula blomkorgarna kommer innan bladen blir synliga. På svenska har den fått namnet *hästhovsört*. Också *tussilago* har *den-genus*, och pluralis lyder *tussilagor*.

"Hur skall man på svenska återge finskans *vetäjä*, t.ex. vid alla slags möten och kurser?"

Vetäjä är "dragare" i ordagrann översättning, och man ser — tyvärr — inte sällan en sådan slavisk översättning, t.ex. "X. var dragare vid seminariet". Detta är en mycket olämplig återgivning. *Dragare* har på svenska en fast rotad betydelse "dragdjur". Vid möten, seminarier etc. är den naturliga svenska beteckningen *ledare*. Man talar om *ledare* för en sammankomst, ett seminarium etc. Denne behöver inte vara ordförande. Det kan hända, att man vid ett möte noterar, att "Mötets ledare var ordförande vid sammanträdet".

"Vad betyder egentligen det *tele*, som man numera ofta ser som beteckning på telegram- och telefon-anstalter?"

Tele är det grekiska ordet för "fjärran" och ingår i moderna bildningar som *telegraf* och *telefon* (också slutlederna *-gram* "skrift" och *fon* "ljud" är grekiska; *television* har däremot en latinsk slutled med betydelsen "sände").

Carl-Eric Thors